

OFFICIAL PRESS RELEASE

16 Mē 2019

Tu'utu'uni ki he Fokotu'utu'u Ngāue Fakapa'anga

Na'e tali 'e he Poate 'a e kau Talēkita 'a e Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga' hili 'enau fakataha 'i he 'aho 14 'o Mē 2019, ke kei hokohoko atu ai pē 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue fakapa'anga lolotonga' 'a ia 'oku hā atu 'i lalo'. 'Oku fakataumu'a eni ke ngāue'aki 'a e hulu 'i he pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē, ki hono tuku atu 'a e ngaahi nō ki tu'a ke ne faka'ai'ai mo pātoloaki 'a e tupu faka'ekonōmika 'a e fonua'.

- a. Ke kei hoko atu pē hono ta'etotongi ha tupu (interest) 'i he ngaahi 'akauni pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē' (Exchange Settlement Account) 'oku fakahū 'i he Pangikē Pule' (zero interest rate policy);
- e. Ke 'oua 'e toe ma'ulalo hifo 'i he peseti 'e 80 'a e lahi e ngaahi nō 'oku tuku atu 'e he ngaahi pangikē 'o fakahoa ki he lahi 'o 'enau ngaahi fakahū pa'anga' (loans/deposit ratio);
- f. Ke kei tauhi pē 'a e lahi 'o e pa'anga 'a e ngaahi pangikē fakakomēsiale, 'a ia 'oku tu'utu'uni fakalao ke tauhi 'i he Pangikē Pule' (Statutory Reserve Deposit) 'i he peseti 'e 10; pea
- h. Ke tu'uma'u pē 'a e tu'unga 'o e hikihi 'i he totongi 'o e ngaahi koloa' (inflation reference rate) 'i he peseti 'e 5.

Na'e fakahā 'e he Kōvana 'o e Pangikē Pule', Sione Ngongo Kioa, 'i he'ene lipooti fakamāhina fekau'aki mo e tu'unga lolotonga 'o e 'ekonōmika 'a e fonua' 'i Ma'asi', 'oku kei fetō'aki pē 'a e tupu 'a e ngaahi ngāue faka'ekonōmika'. Na'e kake 'a e uta atu ki muli 'o e ngoue' 'aki 'a e toni 'e 2.7 makatu'unga mei he lahi ange hono uta atu 'o e ngaahi ngoue foha'. Na'e tautefito 'eni ki he ngoue 'ufi' koe'uhi' ko e fa'ahi ta'u eni 'oku utu ai 'a e ufi tokamui'. Ko e kake 'i hono uta atu 'o e ngoue 'ufi ki muli' ne lahiange ia 'i hono fakahoa ki he holo 'a hono uta atu 'o e ngoue manioke' mo e talo'. 'Ikai ke ngata ai, ka na'e toe hiki hake foki moe nō na'e tukuange atu ki he sekitoa ngoue' 'aki 'a e peseti 'e 8.3, koe'uhi' ko e tokateu 'a e kau ngoue' ki he fa'ahi ta'u tō hina'. 'Oku kei holoholo māmālie pē 'a e ngaahi ngāue langa', 'o fakatatau ki he holo 'a e ngaahi nō ki he tafa'aki langa fakapisinisi', pea mo e sekitoa keli'anga maka mo e maka koloa'. Na'e holo foki mo e ngaahi nō fale taautaha' pehē ki he nō 'a e sekitoa fa'ukoloa'. Kaekehe, ko e ngaahi koniteina na'e lesisita' na'e tupu ia 'aki 'a e lesisita' 'e 161, 'a ia ko e makatu'unga pē eni mei he hiki 'a e ngaahi koniteina fakatautaha 'a ia ne kake 'aki 'a e lesisita' 'e 237 ('o lahiange ia 'i hono fakahoa ki he holo 'i he ngaahi lesisita koniteina fakapisinisi'). Na'e kau foki mo e tokolahi 'o e kakai na'e tū'uta vakapuna mai ki Tonga'ni 'i he tupu', 'aki 'a e pēseti 'e 8.9, 'a ia ko e vaka meili 'e 4 ne tu'uta mai 'i he lolotonga 'o e mahina' 'oku malava tokoni ki he sekitoa takimamata'.

'Oku kei 'i he tu'unga fakafiemālie pē 'a e fai fatongia 'a e ngaahi pangikē fakakomēsiale', 'a ia 'oku kei hokohoko atu pē 'a e kei mālohi fe'unga pē 'a e ivi 'enau pa'anga ngāue' pehē ki he'enua ngaahi tupu' (profits). Na'e kake 'a e pēseti 'o e ngaahi nō ne tuku atu' 'i hono fakahoa ki he lahi 'o e ngaahi fakahū pa'anga' (loans/deposit ratio) 'i he māhina' mei he pēseti 'e 76.0 'i he mahina kuo 'osi', ki he pēseti 'e 78.1, 'a ia na'e lahi ange 'a e holo 'i he fakahū pa'anga', 'i he tupu 'a e ngaahi nō ne tuku atu'. Kaekehe, 'oku kei ma'ulalo pē 'eni 'i he pēseti 'e 80 kuo tu'utu'unii' 'e he Pangikē Pule' ke a'usia 'e he ngaahi pangikē fakakomēsiale'. Na'e holo e 'avalisi 'o e totongi tupu 'i he nō mo e fakahū pa'anga' (weighted average interest rate spread) 'i Ma'asi, tupu pea mei' he lahiange e holo 'i he 'avalisi 'o e totongi tupu 'i he nō, (weighted average lending rate) 'o fakahoa ki he hiki 'a e 'avalisi 'o e totongi tupu 'i he fakahū pa'anga' (weighted average deposit rate).

Na'e holo 'a e tu'unga 'o e pa'anga talifaki 'i muli' (foreign reserves) 'aki 'a e \$8.5 miliona 'i Ma'asi, 'o fe'unga ia mo e māhina 'e 7.8 'o e koloa mo e ngaahi ngāue hū mai mei muli'. Na'e makatu'unga 'a e holo ko eni mei he lahi ange 'a e ngaahi totongi ki he koloa hū mai mei tu'apule'anga', pehē ki he ngaahi totongi nō.

Ko e hikihi 'i he totongi 'o e koloa fakalukufua' na'e pēseti 'e 2.0 'i Ma'asi. Ko e hikihi 'i he totongi 'o e koloa fakalotofonua' na'e fe'unga mo e peseti 'e 2.3. Ne makatu'unga ia mei he hiki 'a e ngaahi totongi 'o e tapaka', ngaahi falekai mo e hōtele', ngaahi koloa tauhi 'api' pea mo e ngaahi faha'ita'u to'u kai'. Ko e hikihi

'i he totongi 'o e koloa mei muli' na'e holo 'aki ia e pēseti 'e 0.3 'a ia ko e lahi taha' ko e holo 'a e totongi 'o e ngaahi koloa me'akai hū mai', 'o hangē ko e kakano'i moa', fua'i'akau', mahoa'a' pea mo e ngaahi sēvesi ki he fefononga'aki'.

'Oku fakafuofua 'e he Pangikē Pule' 'e kei tupu pē 'a e tu'unga faka'ekonōmika 'a e fonua' 'i he kaha'u', kā 'e malava uesia 'a e fakafuofua ko 'eni' mei he ngaahi feliuliuaki 'i he tu'unga 'o e 'ea'. Ko e pa'anga talifaki 'i muli' 'oku fakafuofua 'e kei 'i he tu'unga fakafiemālie pē, pea 'oku 'amanaki 'e hokohoko atu ai pē 'a e holoholo 'o e hikihiki 'i he totongi koloa' 'o ma'ulalo pē he pēseti 'e 5. Ko e ngaahi pangikē 'oku fakafuofua 'e 'i he tu'unga fakafiemālie pē 'enau ngaahi ngāue.

Makatu'unga pea mei' he ngaahi fakamatala kuo fakahā atu 'i 'olunga', 'oku kei taau ke hokohoko atu pē 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue fakapa'anga lolotonga'. 'Oku kei fakahoko pē 'e he Pangikē Pule' hono siofi ke fakahoko ha ngaahi fokotu'utu'u ngāue te ne faka'ai'ai 'a hono ngāue'aki 'a e hulu 'i he pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē, ki hono nō atu ke tokoni ki he ngaahi ngāue faka'ekonōmika fakalotofonua', pea ke pou pou mo pātoloaki ha tupu faka'ekonōmika 'oku ma'uma'uluta mo tolonga. 'Oku kei hokohoko atu ai pē 'a e tokanga 'a e Pangikē Pule' ki hono muimui'i ofi e ngaahi fakalalakaka faka'ekonōmika fakalotofonua' mo fakatu'apule'anga', mo tu'u mateuteu ke liliu 'a e ngaahi fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga' 'o ka fiema'u.

Ki ha ngaahi fakamatala fakaikiiki kātaki 'o fetu'utaki ki he:

Tafa'aki 'Ekonōmika

Telefoni: (676) 24 057

Fax: (676) 24201

Email: nrbt@reservebank.to